

Biskop Martensens optegnelser om visitatser i Sokkelund herred

Ved *Henning Heilesen*

Fra 18. og 19. århundrede er bevaret adskillige optegnelser om bispe-visitatser. Ved oprettelsen af Generalkirkeinspektionskollegiet 1737 blev kollegiets medlemmer forpligtet ifølge instruksens § 14 til at pålægge biskopperne hvert år at indsende beretninger om menighedernes tilstand og de gejstliges samt andre læreres »Forhold, Flid og Beskaffenhed«. Som følge af denne bestemmelse findes der i Generalkirkeinspektionskollegiets arkiv i Rigsarkivet et betydeligt antal visitatsberetninger, der er et omfattende og værdifuldt materiale til belysning af den danske kirkes indre tilstand i det 18. århundrede. For Sjællands stift findes der her beretninger af biskop Peder Hersleb 1739–1745 og af den senere biskop Ludvig Harboe som biskop Herslebs medhjælper 1749–1752 samt af biskop N. E. Balle 1784–1790. Enkelte prøver af disse beretninger er trykt i tidsskrifter og lokalhistoriske årbøger, men en samlet offentliggørelse er en vigtig kirkehistorisk fremtidsopgave.

Forpligtelsen til at indsende årlige indberetninger gjorde det næsten til en nødvendighed for biskopperne at føre private visitatsdagbøger, for at de på grundlag af disse kunne skrive deres officielle beretninger. I Sjællands bispearkiv i Landsarkivet for Sjælland findes en række små optegnelsesbøger, ført af Hersleb og Harboe på deres visitatsrejser rundt i stiftet; de må opfattes som forarbejder til deres indberetninger til Generalkirkeinspektionskollegiet. Også Balle førte visitatsdagbøger fra begyndelsen af sin bispetid. I sin indberetning for 1785 siger han, at han »holder et ordentligt Dagsregister for al min Forretning paa Visitationerne, som efter min Indsigt udgiøre en saare vigtig Deel af en Biskops Embede« (hele indberetningen er udgivet Kirkehistoriske Samlinger 3. rk. IV 756–782). Der ses dog ikke bevaret visitatsoptegnelser af Balle før 1799.

Ved skrivelse af 28. februar 1784 blev det indskærpet biskopperne at indsende visitatsindberetningerne til Generalkirkeinspektionskollegiet. Efter kollegiets ophævelse 1791 blev det skik at sende beretninger til Danske Kancelli. For Sjællands stift er dog kun få af disse beretninger bevaret.

I Sjællands bispearkiv findes et tykt kvartbind med visitatsoptegnelser af Balle 1799–1807. Foruden ved sine oplysninger om faktiske forhold er disse optegnelser en værdifuld kilde til bedømmelse af Balles embedsførelse og et talende vidnesbyrd om den utrættelige flid og grundighed, som kendetegnede hans gerning som biskop. H. F. Rørdam udgav i sin tid uddrag af denne visitatsbog i Kirkehistoriske Samlinger 3. rk. IV 1–29; den burde udgives i sin helhed. Af Balles efterfølger Fr. Münter (1808–1830) er der i bispearkivet en række hæfter med optegnelser fra hans visitatsrejser. Hvor værdifulde de end er i mange henseender, står de i udførlighed og nøjagtighed tilbage for Balles grundige, i stort og småt lige omhyggelige notater. Fra P. E. Müllers kortvarige bispetid (1830–1834) ses ikke bevaret visitatsoptegnelser. Anderledes er det derimod med den følgende biskop, J. P. Mynster. Fra hans hånd findes der i bispearkivet fire svære kvarthæfter med visitatsdagbøger 1835–1853. Ved deres nøjagtighed og grundighed står de Balles nærmest, men de adskiller sig fra dem ved det stærkere personlige præg af en mere overlegen individualitet. De blev udgivet 1937 i to statelige bind af Bjørn Kornerup. I denne udgaves 1. bind er der en udførlig indledning om bispevisitatser i almindelighed og om Mynsters visitatser i særdeleshed.

Til denne række af visitatsoptegnelser fra Sjællands stift slutter sig H. L. Martensens 1854–1882 i 16 kvarthæfter på tilsammen ca. 1100 sider. De findes i to pakker i Det kongelige Bibliotek (Ny kongelig Samling 3428 I–II, 4°). De er ikke så grundige som Mynsters, men der i dem samlet et stort kirke- og skolehistorisk materiale, som fortjener at udgives. Som en prøve på en sådan udgave meddeles nedenfor optegnelserne om Martensens visitatser i Sokkelund herred. Han visiterede to gange i dette herred, første gang i 1864, hvor han forbigik Brønshøj og Lyngby. Disse sogne blev visiteret på hans anden visitatsrejse i herredet 1875. Denne gang blev Frederiksberg og Amager forbigået. Sognene på Amager blev dog visiteret anden gang på en senere visitatsrejse 1879. Han fik her et indtryk af de sociale problemer, som industrialiseringen havde skabt; herom havde han skrevet i »Den sociale Ethik« (1878). I sin misbilligelse af børnearbejdet på Kastrup Glasværk, »til Actionairernes Bedste« uden hensyn til børnenes bedste var han forud for sin tid; først ved fabrikloven af 29. april 1913 blev skolepligtige børns arbejde i fabrikker forbudt.

Sokkelund Herred.

1864: *Brønshøj* blev forbigaaet. Orgelet er endnu ikke opsat i Kirken og Spræsten *Clasen*[1] var i Begreb med at indgive sin Ansøgning om Entledigelse. *Lyngby* blev ligeledes forbigaaet da Spræsten *Rørdam* var som Feltpræst ved Hæren[2].

1875:

Sokkelund H. 1875

med Undtagelse af Frederiksberg og Amager.

Gjentofte.

1864: D. 29 Mai visiterede jeg i Gjentofte Kirke. Talrig Forsamling. Kongen, Dronningen og hele den Kglige Familie fra Bernstorf[3]. Spræsten Provst Bojesen[4] prædikede over Dagens Evangelium 1 Trinit[5]. Thema »Den retf. Gjengjældelse som hisset skal vederfares Menneskene efter deres forskellige Tanker og Handlemaaede de have i Verden eftersom de have levet enten uden Gud eller med Gud.« Foredraget noget i gammel declamatorisk Maneer. Indholdet ret ordentligt og ikke uden Opbyggelighed. Præsten katech. godt. Ungdommen svarede i det Hele meget tilfredsstillende.

Censur. En særdeles talrig Forsamling. DDMM Kongen, Dronningen, Kronprindsen og de kgl. Prindsesser deltog i den talrige forsamlede Menigh. Gudstjeneste og bivaanede Overhøringen. Den conf. Ungdom viste sig særdeles velunderviist i de hell. Sandh. Sv. m. F., Lyst og Eftertanke. Idet jeg med Høiagtelse paaskjønner hvad her virkes tilønsker jeg Menigh. Lærer, der med saa stor Indsigt og Nidkjerhed forestaaer sine forskellige vansk. og omfattende Embeder [6], Velsign. fremdeles fra Herren som alle gode Gavers Giver og som ogsaa i Alderd. opholder og fornyer sin troe Tjeners Kraft!

Gjentofte Skole. Børneantal 70. Lærer Søren Pet. Christensen [7] 46

[1] Ernst Heinrich Clasen (1794–1867), sognepræst i Brønshøj siden 1836, skrev 13. maj 1864 sin ansøgning om afsked; den blev sendt biskoppen 28. maj og bevilget 22. august (RA, Kultusministeriets 1. dept. journalsager Q 807).

[2] Han var feltpræst februar–august 1864 (H. F. Rørdam: Peter Rørdam III 185 ff.).

[3] Af censuren kan det ses, at det drejede sig om kong Christian IX, dronning Louise, kronprins Frederik (VIII) samt prinsesserne Dagmar og Thyra.

[4] Boie Frederik Outzen Boisen (1793–1876), sognepræst her 1852–1872.

[5] Luk. 16,19–31 (den rige mand og Lazarus).

[6] Nemlig som provst og sognepræst.

[7] Om ham se Chr. A. Jensen og Carl Pedersen: Gjentofte og Hvidøre kongelige Skoler (1921) s. 100 f.

Aar katech. ret godt. Boglæsn. mg. Tilstanden i det Hele tilfredsstillende.

Andenlærer Petersen skal være flittig og velbegavet. Kun øverste Classe blev prøvet.

Vangede Skole 81 Børn. Lærer Fr. Hechmann 30 Aar meget duelig og katechiserede godt. Bogl. mg. Regning mg+.

Jægersborg Skole 86 Børn. Lærer Caspar Erslev[8] 43 Aar. Ret vel begavet men noget eksperimenterende i forskellige Retninger. Vilde forevise mig den Chevéske Methode[9] i Musiken hvilket afsloges. Han katech. noget løst og svævende. Efter Provst Bojesens Ønske faaer han dog ingen Nota i Bogen men det siges ham mundtligt. Boglæsningen var meget god.

Hvidøre Skole. Hans Peter Petersen[10] 60 Aar katech. ret ordentligt. Boglæsningen var mg. Børneantal 176. Som Andenlærer er for Tiden constit. Ole Jacobsen[11].

Censur. I Skolerne udviste Tilstanden sig i det Hele som tilfredsstillende, og jeg bevidner de duelige Lærere min Agtelse og Tak.

I det af Herr Provst Bojesen oprettede, med en duelig Lærerinde forsynede Børneasyl[12] glædede jeg mig over Smaabørnenes Livlighed og Sang.

1875: *Gjentofte Skole* 59 Børn. Førstelærer S. P. Christensen 57 Aar katech. opbyggeligt, men ikke correct, idet han ikke holdt sig til Spørgsmaalet. Bogl. mg.

Andenlærer N. F. Th. Skjoldager[13] kom ikke til at fungere, da jeg kun saae øverste Classe.

Jægersborg Skole 35 Børn. Lærer Nicolai H. Skjoldager 31 Aar. Tilfredsstillende baade i Katech. og Bogl.

[8] Alfred Larsen: Stamtavle over slægten Erslev (1958) s. 11.

[9] Sangmetode opkaldt efter den franske musikpædagog Émile Chev , efter hvilken tonerne betegnedes med tal i stedet for med noder. Caspar Erslevs broder forlagsboghandler Jacob Erslev (fader til historikeren Kr. Erslev) udgav ved den tid en vejledning i denne metode, »Synge velser med Tal« (1863, 4. opl. 1871).

[10] Chr. A. Jensen og Carl Pedersen anf. v rk s. 109 f.

[11] Oprettede nogle  r efter en realskole i Ordrup (L. P. Gotfredsen: Gjentofte I, 214).

[12] Oprettet 1862.

[13] Senere lærer i Aved re (Glostrupbogen I, 66).

Vangede Skole 88 Børn. F. Chr. Th. Hechmann 41 Aar (om ham verserer for Øieblikket en ubehagelig Sag, Beskyldning for Under-slæb med Bøger, der dog neppe fører til Synderligt) katech. antageligt. Bogl. mg.

Skovshoved Skole 162 Børn. Førstelærer Peter V. Gjørling[14] 33 Aar katech. antageligt. Bogl. mg.

Andenl. Fr. V. G. Franck kom ikke til at fungere da jeg kun saae overste Classe. Skal være duelig.

Ordrup Skole 91 Børn. P. W. Petersen 29 Aar katech. ret tilfredsstil-lende, skjønt det vel havde været ønskeligt, at han var gaaet noget nærmere ind paa de kath. Vildfarelser[15], hvilke han i sin Katech. over Kirken kom til at berøre. Bogl. g.

Skolernes Tilst. er i det Hele i et vist Jævnmaal og vil derfor i Cens. kunne betegnes deels som tilfredsst. deels som kun antagelig.

D. 13 Juni 3 Trinit. visit. jeg andengang i Gjentofte Kirke. Spræst Ipsen[16] prædikede over Dagens Evang.[17] smukt og indtrængende. Ungdommen, der var mødt nogenlunde talrig, savnede Liv, men fulgte dog godt med. Cap. Jansen[18] katech. godt. Kirken var besøgt af en ret talrig Forsamling, der dog efter Menighedens Størrelse burde have været større. Majest. vare tilstede men forlode Kirken under Jansens Katechisation.

Censur. Ret talrig Forsamling. Efter den chr. opbygg. og indtrængende Præd. der holdtes af Spræst Herr Ipsen katech. med den conf. Ungdom, hos hvilken større Frimodighed til at svare vistnok havde været ønskelig, men som dog i det Hele fulgte godt med og afgave Vidnesbyrd om en omhyggelig Forberedelse. Jeg tilønsker af Hjertet den begav. nidkjære Sjæles. med hvem jeg er forenet ved et mangeaarigt og dyrebart Samfundsbaand Herrens Naade og Velsignelse fremd. baade i Emb. og Huus. Herren give ham end i mange Aar

[14] Chr. A. Jensen og Carl Pedersen anf. værk s. 110 f. Hvidøre skole blev nedlagt 1871 og erstattet af skoler i Skovshoved og Ordrup.

[15] Biskop Martensen giver her udtryk for den i samtiden udbredte frygt for katolsk påvirkning fra den i 1873 indviede Skt. Andreas kirke ved Ordruphøj (se herom Henning Heilesen: Skt. Andreas kirke 1873–1973, s. 10).

[16] Harald Ipsen (1813–1876), sognepræst her 1872–1876.

[17] Luk. 15,1–10 (lignelserne om det mistede får og den tabte drakme).

[18] Albert Thorvald Jantzen (1840–1917), kapellan pro loco her 1873–1876, sognepræst her 1876–1913 (om ham se DBL).

[19] Kraft og Styrke til Tjeneste i den gode Gjerning og lade ham og hans gode tro Medhj. Herr Jansen see glæd. Frugt.

Søllerød.

1864: *Søllerød Skole* 73 Børn. Lærer Josias Petersen 61 Aar katechiserede meget svagt og en Hjælpelærers Antagelse vil formentlig være ønskelig. Boglæsn. antagelig.

Nærum Skole 65 Børn. Lærer Joh. Jensen 33 $\frac{1}{3}$ Aar Privatist. Oprindelig Væver drog til Californien, nu Skolelærer. Katech. ret godt. Bogl. god. Censur duelig – tilfredsst.

Skodsborg Skole 111 Børn. Lærer Chr. L. Bastholm Mørck 27 Aar Privatist katech. ret ordentligt. Boglæsning og Skrivning tilfredsstillende. Censur: duelig – tilfredsst.

Trørød Skole 75 Børn. Lærer Pet. Chr. Jul. Larsen 40 Aar katech. slet, men har stundom en raptus[20], der dog snart gaaer over. Skal i det Hele være duelig. Børnene svarede ogsaa vel, da jeg katechiserede. Bogl. mg. Cens. Antagelig.

Censur. I Nærum og Skodsborg Skoler udviste Tilstanden sig dels som tilfredsstillende, dels som antagelig. Men i Søllerød Skole maa en Hjælpelærers Ansættelse, der allerede synes at være paatænkt ved Biskop Mynsters sidste Visitats[21], findes særdeles ønskelig.

D. 1ste Juni visiterede jeg i Søllerød Kirke. Veiret var slet og Afstandene ere lange hvad nogenlunde kan undskylde, men ikke retfærdiggjøre det utilladelig ringe Kirkebesøg på denne Dag. Ogsaa af yngre vare meget Faa tilstede. Spræsten Vedel[22] prædikede over Luc. 11,38: »Salige ere de som høre Guds Ord og bevare det.« Foredraget meget godt, frit og tydeligt, Indholdet noget tyndt, dog op-

[19] Dette ønske blev ikke opfyldt; »vor kjære Ipsen«, som Martensen kalder ham i sit brev til Gude 1. juli 1876 (Biskop H. L. Martensens Breve. Breve til L. Gude III, 106) døde 27. maj 1876, knap et år efter visitatsen hos ham.

[20] D. v. s. et anfald af hidsighed.

[21] 11. august 1853. Biskop Mynsters visitatsdagbøger (I, 131) indeholder intet om denne sag.

[22] Frants Sophus Christian Wedel (1826–1906), sognepræst her 1863–1897 (Søllerødbogen 1948 s. 50 ff., om visitatsen her s. 51 f.).

bygg. og hjerteligt. Den Ungdom som var tilstede svarede meget godt (3000 Sjæle 800 Communicanter).

Censur. Den nye Præst Herr Vedel holdt en smuk og opbyggelig Prædiken, og den tilstedeværende Ungdom lagde i det Hele tilfredsstillende Kundskab for Dagen, og af hvilke Enkelte endogsaa gave fortrinlige Svar. Men kun et saare lidet Antal af Yngre og Ældre havde indfunden sig til den hell. Handling, hvilket viser hen paa en i denne store Menigh. stedf. Mangel paa kirkel. Sands. Herren skjænke den begavede nidkjære Lærer Velsignelse til at samle Menigheden og at opbygge Menighedslivet i Krafts, Kjærligheds og Sindigheds Aand. Han lade ham see rigelig Glæde baade i Embede og Huus!

1875: *Søllerød Skole* 99 Børn. Lærer Nikolai Emil Petersen 32 Aar ansat af mig for nylig (varmt anbefalet af Grevinde Moltke[23]), et vakkert Mske. Katech. brav dog ikke uden Forlegenhed, men Tilstanden var meget tilfredsstillende og Bogl. særdeles god.

Trørød Skole 72 Børn. Lærer Pet. Chr. Jul. Larsen 51 Aar katech. godt. Bogl. mg.

Skodsborg Skole 81 Børn. Lærer Chr. L. B. Mørck 38 Aar, Neveu af J. A. Hansen[24], men en brav Mand, katech. meget vel. Bogl. mg.

Nærum Skole 95 Børn. Lærer Joh. Jensen 44½ Aar kunde ikke ret komme ind i Katech., men Børnenes Kundskab var dog god. Bogl. mg.

Censur. I Skolerne hvor Børnene stavede, Religion og Boglæsn. havde jeg al Anledning til at være tilfreds baade med Underv. og Fremgangen.

1875 d. 9 Juni visit. jeg anden Gang i Søllerød Kirke. Talrig Forsamling. Spræsten Vedel prædikede over Matth. 10,32: »Hvo som bekjender mig for Mskene ham vil jeg bekjende for min Fader i Himlen.« Christeligt og opbyggeligt og uden Vidnesbyrdets fulde Kraft fordi det critiske Moment for meget var trængt tilbage. Ungdommen svarede godt og tilfredsstillende.

[23] Anna Malvina Moltke f. Simons (1802–1883), enke efter minister Carl Moltke. Moltkes boede i nogle år på Frydenlund (C. F. Wegener: Historiske Efterretninger om Frydenlund, udg. af Albert Fabritius (1950) s. 79, 106).

[24] Venstrepolitikeren Jens Andersen Hansen (1806–1877).

Censur. D. 9de Juni visit. jeg anden Gang i Søllerød Kirke, hvor en talrig Forsamling havde indfundet sig. Ogsaa dennegang hørte jeg en christ. og opbyggelig Prædiken af den værdige Spræst ligesom jeg ogsaa glædedes ved at forefinde en velunderviist Ungdom der svarede med Lyst og Færdighed. Herrens Vels. være fremdeles over den begavede og tro Lærers Bestræb. og lad ham see glæd. Frugt af Sæd. Gjærning!

I Skolerne befandtes Tilst. i det Hele at være tilfredsstillende.

Gladsaxe og Herløv.

1864: *Hjortespring Skole* 49 Børn. Lærer Hanssen 55 Aar tager nu sin Afsked paa Grund af Svagelighed. Forøvrigt Tilstanden antagelig.

Buddinge Skole 61 Børn. Lærer Joh. Herluf Skjoldager 34 Aar katech. godt, men tørt og uden synderlig Aand. Bogl. mg. (duelig-tilfredsst.).

Bagsværd Skole 97 Børn. Lærer Carl Frederik Claudius Hansen 26 Aar katech. meget godt. Det Hele meget tilfredsstillende.

Andenlærer Ole Rasmussen 24 Aar g. ret brav.

Herløv Skole 66 Børn. Georg Henrik Horst 45 Aar Dannebrogsmand. Katech. meget godt om end mere Aand var ønskelig. Dog maa det Hele betegnes som roesværdigt.

Herløv og Bagsværd Skoler maa i Censuren have en Distinction.

Gladsaxe 39 Børn. Lærer H. P. Chr. Gronenberg 34 Aar katech. kun middelmaadigt. Bogl. g. Det Hele antageligt.

D. 3 Juni visiterede jeg i Gladsaxe Kirke. Meget talrig Forsamling baade af Ældre og Yngre. Spræsten Kalkar[25] prædikede over Ps. 65,7: »Salig er den som du udvælger etc.« om det chr. Hyrdeembede. Opbyggeligt og vidnende om megen Erfaring, dog uden synderlig Styrke i Tankeudviklingen. Den conf. Ungdom svarede meget godt.

Censur. Med sand Opbyggelse hørte jeg paa det Vidnesbyrd som

[25] Christian Andreas Herman Kalkar (1803–1886), sognepræst her 1843–1868 (se DBL XII, 306 ff.).

Menighedens høiærv. Lærer Herr Dr. Kalkar af sin rige Erfaring udtalede om det chr. Hyrdeembede, ligesom det ogsaa var mig en Glæde ved Katech. at forvisse mig om den conf. Ungdoms gode Christendomskundskab; den svarede med Færdighed, Lyst og Eftertanke. Herrens Velsignelse over den begavede, hæderlige og fortjente Lærer, at han end i mange Aar maa udøve Hyrdegjerningen til Christi Kirkes Opbyggelse.

1875: *Gladsaxe Skole* 32 Børn. Lærer H. P. Chr. Gronenberg 45 Aar katech. særd. godt. Bogl. mg.

Herløv Skole 39 Børn. Georg Heinrich Horst 55 $\frac{3}{4}$ Aar katech. meget ordentligt. Bogl. mg.

Hjortespring Skole 60 Børn. Laurids Lund 39 $\frac{1}{2}$ Aar gik i Staa i Katech. og præsterede ikke noget, men Børnene vare meget vel underviiste da jeg katech. dem. Bogl. mg.

Bagsværd Skole 89 Børn. Chr. Fr. Hansen 37 Aar katech. meget godt. Andenlærer N. Petersen 31 Aar hørte Børnene. Bogl. mg.

Buddinge Skole 46 Børn. Lærer J. E. Larsen 29 Aar katech. godt. Bogl. mg.

Censur. I det Hele tilfredsstillende.

D. 15 Juni vis. jeg anden Gang i Gladsaxe Kirke. Talrig Forsamling af Yngre medens af de Ældre forholdsvis kun Færre havde indfundet sig. Spræsten V. Holm[26] prædikede over 2 Pet. 3,17–18: »Voxer i vor H. J. X. Naade og Kundskab.« Godt, grundigt og opbyggeligt. Kun Foredraget havde den Feil at det paa flere Steder var for raabende. Ungdommen svarede udmærket godt.

Censur. Efter den christel. grund. opbyggel. Prædiken der holdtes af Spræsten Herr Holm katech. med den confirm. Ungdom der svarede med Færd. Lyst og Eftertanke. Jeg tilønsker af Hjertet den nidkjære begavede og kundskabsrige Lærer Herrens rige Vels. fremdeles til Menigh. Fremvæxt i vor Herres J. X. Naade og Kundskab.

[26] Adam Vilhelm Holm (1824–1913), sognepræst her 1868–1906.

Lyngby.

1875: *Lyngby Skole* 181 Børn. Lærer i Drengelasse Christ. G. Skjoldager 47¾ Aar katech. meget godt. Bogl. mg. Andenlærer Thøger Jørgensen katech. tilfredsstillende. Lyngby Skole hører vistnok til de bedste og skal, efter hvad et af Skolecommissionens Medlemmer sagde mig, have hævet sig meget ved at man atter er vendt tilbage til at mulctere for Skoleforsømmelser.

Virum Skole 62 Børn. Søren J. Hammelev 44 Aar katech. meget godt og gjør et godt Indtryk. Bogl. mg.

Lundtofte Skole 106 Børn. Førstelærer Ditlev Herluf Skjoldager 57 Aar katech. godt. Bogl. mg. Andenl. Carl Frederik Hansen 30 Aar katech. tilfredsstillende. Bogl. mg.

Taarbæk Skole 106 Børn. Førstelærer Søren Cosmus Beck cand. phil. 66¼ Aar fungerer ikke. Hjælpelærer Peter Rasmussen Holm 22 Aar tilfredsstillende. Andenlærer Hans Peter Bødstrup 26 Aar ret tilfredsstillende.

Censur. I Skolerne, hvor Børnene prøvedes i Relig. og Boglæsning, havde jeg al Anledning til at være tilfreds. Særligt fortjener Lyngby og Virum Skoler at fremhæves. Samtlige Lærere tilønskes Herrens Velsignelse til Bestandighedens Gjerning.

D. 11 Juni visiterede jeg i Lyngby Kirke. Meget talrig Forsamling (Enkedronningen[27]). Spræsten P. Rørdam[28] prædikede over Matth. 13,45–46: »Om Himmeriges Rige. Mskehjertet er en Kjøbmand der søger gode Perler. Xus en Kjøbmand der sælger os den kost. Perle. Djævelen en Kjøbmand der sælger idel forfalskede Varer.« Godt og opbyggeligt i hans Maneer. Ungdommen svarede særdeles godt.

Censur. Efter den opbygg. og indtrængende Prædiken[29] holdt af Spræsten Herr Pastor Rørdam katech. med en velunderviist conf. Ungdom der svarede med Færdighed, Lyst og Eftertanke. Jeg tiløn-

[27] Dronning Caroline Amalie (1796–1881) boede som enke hver sommer på Sorgenfri.

[28] Peter Rørdam (1806–1883), sognepræst her 1856–1883 (DBL XX, 443 ff.). Om visitatsen her se H. F. Rørdam: Peter Rørdam III, 447 ff.

[29] Trykt i »Prædikener« 1879.

sker af Hjertet den begavede nidkjære Sjælesørger Guds Naade fremdes til Arbeidet i Herrens Vingaard! hvor han allerede med synlig Velsign. har arbeidet saa meget til Guds Riges Fremvæxt i Sjælene!

Fredriksberg og Hvidovre.

1864: *Fredriksberg Skole*. Den nye Skolebygning i Alleegaden[30] er udmærket smuk; af locale Hensyn ere de to øverste Drengelasser i den gamle Bygning[31].

Samlede Børneantal af Dreng og Piger: 390.

Lærerspersonalet: Jørgen Frederik Holm 59 Aar Førstelærer og Inspecteur katech. meget ordentligt. Bogl. mg.

I Pigeklassen er F. J. H. Colding 34 Aar Timelærer og underviser i Religion, men indfandt sig ikke ved Visitatsen, hvad senere maa undersøges. Jeg maatte selv katechisere. Børnene svarede meget godt. Førstelærerinde Fru E. Hel. Am. Ryberg 34 Aar prøvede Børnene i Dansk. Meget godt. Hun roses meget.

De andre Lærere ere: Ernst Becker[32] Medhjælper for Førstelæreren 29 Aar, Thomas Chr. Borregaard Andenlærer 32 Aar, Ninus Peter Nissen const. Lærer 26 Aar, H. C. Madsen Gymnastiklærer 51 Aar, Hedevig Sophie Fr. Henr. Stein 35 Aar. Gymnastikken blev seet. Børnene have god Færdighed. Tilstanden: *Tilfredsstillende*.

Valdbys Skole 112 Børn. Førstelærer Poul Nicolai Egede Saaby 79 Aar har været en brav Mand og er endnu antagelig. Katech. jævnt efter Balle. Andenlærer J. P. Seerup duelig.

Hvidovre Skole 97 Børn. Lærer Chr. Larsen 44 Aar katech. meget godt og er i det Hele meget duelig. Bogl. mg. Skrivn. mg.

Censur. I Fredriksberg Skole, der nu har erholdt en udmærket smuk Bygning, Børnene prøvede i Christendomskundskab og Boglæsning, udviste Fremgangen sig meget tilfredsstillende, hvad ligeledes gjælder

[30] Rettere i Falkonerallé; opført 1863 af arkitekten Henning Wolff. Senere kontor for Frederiksberg kommunes skattevæsen. Nu ligger Falkonercentret på stedet.

[31] I Pileallé; her modtog Adam Oehlenschläger sin første skoleundervisning. Nedrevet 1911 for at give plads til Frederiksberg sogns menighedshus.

[32] 1834–1926; blev cand. theol. 1866 og senere sognepræst i Dronninglund.

om Hvidovre. (Men jeg undlader ikke at bemærke, at Timelærer Colding udeblev fra Visitatsen uden at Grunden til denne Udeblivelse blev oplyst).

Ogsaa i Hvidovre Skole er Fremgangen meget tilfredsstillende (og den duelige Lærer fortjener en Paaskjønnelse). I Valdby Skole arbejder den gamle tro Lærer endnu med Kjærlighed til Gjerningen.

D. 5te Juni 2^{den} S. efter Trinit. visiterede jeg i Fredriksberg Kirke. Meget talrig Forsamling. Af Ungdommen ikke faa fra Fredriksberg, men fra Hvidovre færre. Spræsten Hall[33] prædikede over Dagens Evangelium. Godt og opbyggeligt, dog ikke den bedste logiske Orden. Ungdommen svarede meget godt.

Censur. En meget talrig Fors. fyldte Kirken. Med Opbygg. hørte jeg den smukke og chrst. Prædiken der holdtes af Menighedens høiærv. Lærer Herr Provst[34] Hall, ligesom jeg ogsaa glædedes ved den confirm. Ungdoms gode og forstandige Svar, der afgave Vidnesbyrd om den Troskab (en grundig Underviisning), hvormed der er arbejdet for deres Underviisning. Jeg tilønsker af Hjertet Menighedernes høiærv. begavede nidkjære Lærer, der med sin Omhu og Indsigt forestaaer sit besværlige og omfattende Embede, Herrens Velsignelse fremdeles, at han end i mange Aar maa glædes ved at udføre Sædemandens Gjerning!

H. skjænke ligeledes sin Velsign. til Arbejdet i Skolerne, at Skole og Kirke hermed maa samarb. til det samme Maal.

Brøndshøi.

1875: *Uttersløv Skole* 180 Børn. Førstel. Fr. Chr. Bjergen 51 Aar katech. antageligt, men tyndt og trivielt. Boglæsn. antagelig.

Andenlærer Rasmus Nielsen 28 Aar tog kun et par Spørgsmaal i Regning.

Brøndshøi Skole 118 Børn. Førstelærer P. Kjerulf 65 Aar fungerer ikke. Hjælpelærer Søren Abrahamsen 23 Aar katech. *særdeles godt* og giver gode Forhaabninger. Andenlærer Chr. Christensen 22 Aar blev ikke prøvet. Bogl. mg.

Rødovre Skole 70 Børn. Lærer Fr. S. N. Møller[35] 53 Aar katech. meget ordentligt. Bogl. mg.

[33] Peter Elias Hall (1805–1891), sognepræst her 1863–1876. Broder til politiker C. C. Hall.

[34] Han havde været provst i Sunds herred og i Lyng-Kronborg herred.

[35] Om ham se Jul Pedersen: *Rødovre Sogn* (1948) s. 238 ff.

Censur. I Brøndshøj og Rødovre Skoler befandtes Tilstanden at være tilfredsstill., i Uttersløv antagelig. Den unge Hjælpe lærer i Brøndshøj Skole Herr Abrahamsen[36] giver særdeles gode Forhaabninger.

D. 17de Juni 1875 visiterede jeg i Brøndshøj Kirke. Ret talrig Forsamling og isærd. af Yngre. Kirkegangen paa dette Sted er i Regelen slet. Spræsten Schmidt Phiseldeck[37] prædikede over Marc. 7,31–37 (Effata): »Herren er med os skjønt borttagen fra os.« Foredraget declamatorisk og alt for stærkt, Indholdet almindelige christelige Tanker udenfor Texten; først i sidste Deel kom der noget om Texten. Det Hele uvirksomt, og dog var Indholdet christeligt og Manden mener det godt.

Censur. Handlingen indlededes med en chr. Prædiken af Spræsten Herr S. Ph. hvorefter der catech. med den confirm. Ungdom, der udviste sig som veloplyst, og svarede med god Eftertanke. H. forunde Menigh. nidkjære, velbegavede og kundskabsrige Lærer Naade og Vels. til at vække det slumrende Liv her i Menigh. og at berede Ordet Indg. i Hjerterne!

Taarnby.

1864: D. 6te Juni visiterede jeg i Taarnby Kirke. Veiret var slet og derfor just ikke nogen stor Forsamling; dog ret anstændigt. Spræsten Plum[38] prædikede over Eph. 5,15–21: »Hvorledes Christendom giver de bedste Raad til at bære tunge Tider.« Texten ret godt benyttet, Foredraget frit og kraftigt, men braskende og i Udførelsen megen sludderagtig Vidtløftighed. Ungdommen svarede ret ordentligt; mere Frimodighed havde været ønskelig.

Censur. Uagtet det slette Veir en ret talrig Forsamling. Handlingen indlededes med en smuk og chr. Prædiken af Spræst Herr Plum, hvorefter den conf. Ungdom fremtraadte der i det Hele fulgte godt med en Interesse (?) og Iver. Der var blandt den gode og forstandige Svar vidnende om grundig Underviisning. Herren forunde Kraft og Velsignelse fremdeles og lade Menighedens retsindige Lærer see glædelig Frugt af Arbeidet i Evang. Tjeneste.

[36] Han efterfulgte senere ovennævnte Fr. Møller som førstelærer i Rødovre (Jul Pedersen anf. værk s. 240).

[37] Carl Otto Schmidt-Phiseldeck (1812–1879), sognepræst her 1864–1879.

[38] Niels Munk Plum (1803–1865), sognepræst her 1862–1865. Farfader til biskop på Lolland-Falster Niels Munk Plum.

Taarnby Skole 51 Børn. Lærer Ole Petersen 53 Aar har tilforn været i Store-Fuglede. Katechiserede meget godt. Bogl. mg. Skriv. mg. Det Hele *roesværdigt*. Denne Lærer eragtes den bedste af dette Sogns Skolelærere.

Sundbyvester Skole 101 Børn. Lærer P. Anders. Woerberg 38. Katechiserede meget ordentligt. Relig. mg. Bogl. mg. Skrivn. mg.

Sundbyøster Skole 101 Børn. Lærer M. H. Thybo 56 Aar katech. ret godt og med Færdighed skjønt han i Begyndelsen gjorde et Feilgreb ved at begynde med Enden.

Tømmerup-Ullerup Skole. Børnene kun til Lille-Magleby. 59 Børn. Lærer Joh. Chr. Imm. Brasch 48 Aar har tidligere været Lærer paa Jonstrup. Han katech. respectabelt men med alt for stor Udførlighed, ja meget udtværende. Bogl. mg. Skrivn. mg.

Kastrup-Maglebylille Skole 105 Børn. Lærer L. Halfd. Skjoldager 26 Aar katech. meget godt. Bogl. mg. Skriv. mg.

Censur. Skolernes Tilstand udviste sig i det Hele meget tilfredsstilende og jeg bevidner de duelige Lærere min Agtelse og Tak. Taarnby Skole fortjener særligt at fremhæves.

1879: *Taarnby Skole* 58 Børn. Lærer Ole Petersen 68 Aar katech. fortrinligt. Bogl. ordentlig. Børnene vare ikke saa udmærkede da her er megen Fatigdom og Forsømmelse, men der var en Grundighed og Gehalt i hans Kat. som sjeldent forekommer.

Tømmerup-Ullerup Skole 85 Børn. Lærer E. G. Tyke 36 Aar var yderst forlegen og katech. kun nogenlunde. Antageligt.

Kastrup Skole 154 Børn. Lærer Carl Arnold Paulsen 39 Aar katech. særdeles godt. Bogl. mg.

Maglebylille Skole 26 Børn. Læreren J. N. Lund 38 Aar under al Kritik og burde gaae af. Af Medlidenhed med hans Børn holdes der paa ham. Da jeg selv katechiserede vidste Børnene heller Intet. Boglæs. gik lidt bedre.

Han havde medtaget en Deel Børn af en Privatskole han har ved Fabriken (et Glasværk); disse Børn undervises om Eftermiddagen for

ikke at forhindres i Fabrikarbeidet til Actionairernes Bedste. Jeg hørte dem ikke, da jeg betragtede dem som uvedkommende. Dog skal dette Arrangement, der uden Tvivl er indledet af Theilade[39], være approberet af Ministeriet.

Censur. I Taarnby og Kastrup Skoler udviste Fremgang sig i det Hele som tilfredsst. De delige Lærere i Taarnby og Kastrup Skoler Herr Petersen og Herr Paulsen bevidner jeg min Paaskjønnelse og Tak. I Tømmerup og Ullerup Skoler kunde Tilst. betegnes som antagelig. Derimod kunde jeg ikke være tilfreds med Fremgang i Maglebylille Skole, hvor Lærerens Katechisation staaer under det Middelmaadige. I Mille Sk. var Børnenes Kundsk. kun maadelig.

I Taarnby Sogn hos Præsten fandtes ingen Communionbog. Theilade har ingen ført og Krøyer havde endnu ingen faaet anskaffet, men vil med det Første anskaffe den.

D. 11te Juni visiterede jeg anden Gang i Taarnby Kirke hvor uagtet det slette Veir (Tordenbyger) en talrig Forsamling havde indfundet sig. Spræsten Krøyer[40] prædikede over 1 Cor. 1,22–25: »Vi prædike den korsfæstede Christum o.s.v.« Foredraget med Myndighed og kraftig Stemme men syntes mig oftere at tilsigte Effect. Indholdet havde enkelte ganske velklingende Steder, men Evangeliets Midtpunct den korsfæstede Christus traadte ikke ordentligt frem. Særlig savnedes Retfærdiggjørelsen af Troen. Forøvrigt har Manden en vis practisk Dygtighed. Den confirm. Ungdom svarede godt.

Censur. Den confirmerede Ungdom udviste sig som vel grundet i Troens h. Sandheder og fulgte Handlingen med Lyst og gode Svar. Herren lade den retsindige og dygtige Spræst, der for ikke længe siden har tiltraadt dette Embede, see glædelig Frugt af Bestandigh. Gave i Ev. Tjeneste.

Efterskrift.

I Kastrup Glasværk arbeide Børn om Formidd. fra 6–12 og gaae i Skole om Eftermiddagen 4 Timer. Fabrikloven[41] paaberaabes for dette Compromis mellem Skolen og Fabriken.

[39] Peter Andreas Frederik Theilade (1808–1891), sognepræst her 1865–1878.

[40] Henrik Adolf Krøyer (1823–1910), sognepræst her 1878–1906.

[41] Lov af 23. maj 1873 om børns og unges arbejde i fabrikker forbød børn under 10 år at arbejde i fabrikker og tillod, at børn mellem 10 og 14 år arbejdede højst 6 timer.

Store-Magleby.

1864: *Store Magleby Skole* 77 Børn. Lærer P. Chr. Fr. Meilgaard 59 Aar katechiserede ordentligt. Boglæsningen manglede Distinction. Skrivning mg?

Dragør Drengeskole 94 Børn. Lærer Axel Peter Petersen 51 Aar. Er meget vel anseet, katech. ogsaa godt, men havde forsømt Katechismusforklaringerne. Skrivning mg. Boglæsning mg. Distinctionen meget god.

Dragør Pigeskole 99 Børn. Lærer P. Jul. Giese 61 Aar katech. slet. Boglæsning mg. Skrivn. mg.

En *Forberedelsesskole* med en ung Lærer Poulsen 20 Aar gammel blev ikke seet, da Læreren paa egen Haand havde ansat Visitatsen til en anden Tid. Skal forøvrigt være en brav ung Mand. 29 Børn.

Censur. I Skolerne udviste Tilst. sig dels som tilfredsstillende, dels som antagelig. Hs. Vels. være ogsaa over Arbejdet i Skolerne, at Skole og K. maa samarb. til det samme Maal.

1864 d. 9de Juni visiterede jeg i Store Magleby Kirke. Særdeles talrig Forsamling. Spræsten Timm[42] prædikede over Joh. 21,15–25: »Hvad denne Dag skal være for os. Elsker du mig?« Alt for vidtløftigt, uden egentligt Centrum, affecteret og i Grunden uvirksomt. Ungdommen svarede ikke synderligt. Svarene maatte trykkes ud af dem. Timm taler alt for meget ved Katechisationen hvorved Børnene mangle Øvelse i at svare.

Censur. 1864 d. 9de Juni visit. jeg i Store Magleby, hvor en særdeles talrig Forsamling baade af Ældre og Yngre fyldte den smukke og rummelige Kirke. Hos den confirm. Ungdom havde vistnok større Frimodighed til at svare været ønskelig, men flere gode Svar udviste, at en grundig Underviisning var blevet meddeelt. Hs. Velsignelse være fremd. over det skønne Forhold, som her bestaaer mellem Præst og Menighed og lade den begavede og nidkjære og ansete Lærer, der med saa stor Kjærl. og Troskab udf. christ. Gjern. end i mange Aar glædes baade i Prædike- og Sjaelesørgerembedet ved Arbejdet for Guds Rige og ved Menighedens Heng. og Kjærlighed.

[42] Herman Andreas Timm (1800–1866), sognepræst her 1835–1866. Kendt som salmedigter (se DBL).

1879: *Magleby Skole*. Børneantallet 130.

Øverste Classe. Adolf Emanuel Poulsen 35 Aar katech. uden Liv og manglede Greb. Børnene svarede saa godt som Intet, dog noget da jeg selv katechiserede og Boglæsningen var ret god. Censur antagelig.

Yngste Afdeling. Claudius Christiansen 34 Aar. Havde godt Greb paa Katechisationen og Børnene svarede ogsaa godt. Bogl. mg.

Dragør Drengeskole 99 Børn. Lærer Axel Petersen 67 Aar fungerer ikke. Hjælpe lærer J. Caspersen katech. jævnt. Boglæsn. antagelig.

Dragør Pigeskole 100 Børn. Lærer Maren Esbensen 28 Aar katech. pertentlig, men uden Liv. Boglæsn. *ualmindelig god* og fortjener at fremhæves.

Dragør Forberedelsesklasse 93 Børn. Lærer L. N. Svane 28 Aar skal være brav og dygtig. Indtrykket var antageligt.

I samtlige Skoler manglede Katech. Liv og Lærerne havde ikke det rette Greb paa at katechisere, dog undtagen *Christiansen* i Magleby Skoles yngste Classe.

Censur. I Skolerne var Tilst. i det Hele upaaklagelig, om end i Magleby Sk. øverste Afd. og i Dragør Skole større Liv havde været ønskelig. Den gode Bogl. i Dragør Pigeskole fortjener al Paaskjønelse.

D. 9de Juli visiterede jeg anden Gang i Magleby Kirke. Talrig Forsamling. Dog er at bemærke, at af Drengene kun forholdsvis Faa havde fremstillet sig til Katechisation. Det undskyldtes med, at saa mange unge Msker fra Dragør vare tilsøes. Spræsten Bauman[43] prædikede over Matth. 13,44: »Den skjulte Skat. Om den chr. Rigdom.« Udførelsen opbyggelig, alvorlig og ikke uden Inderlighed. Den conf. Ungdom svarede kun lidet, og det var ikke muligt at faae Liv i dem.

Censur. Jeg glædedes ved den smukke opb. Pr. der holdtes af Spræsten Hr. B., hvorimod den confirm. Ungdom kun lidet tilfredsstillede, da de i høi Grad manglede Liv og Færd. omend Enkelte afgave Vidnesbyrd om den Underv. der var dem meddeelt. Herren

[43] Peter Henrik Barthold Baumann (1844–1916), sognepræst her 1877–1908.

forunde den nidkjære beg. Lærer der kun i saa kort Tid har været i dette Embede (for ikke saa længe siden tiltraadt), Velsign. til at indf. Ordet i Hjerterne, at Guds Navn maa vorde helliget, hans Rige komme.

Sundby.

1879: 4de Sønd. efter Trinit. d. 6te Juli visiterede jeg førstegang i Sundby Kirke som jeg for nogle Aar siden indviede[44]. Meget talrig Forsamling. Spræsten Bertelsen[45] (tidl. Capellan i Helsingør, siden i London) prædikede over Dagens Evangelium[46]: »Værer barmhjertige!« Godt og opbyggeligt, noget efter Spurgeon[47] med Exempler af Livet. Han samler talrig Menighed og synes at have vundet megen Yndest. Den conf. Ungdom var noget træg til at svare. Fulgte dog ret ordentlig med, da jeg kom længere ind med dem.

Censur. Sundby K. hvor jeg glædedes ved at forefinde en talr. Fors. Spræsten Hr. B. holdt en opbyggelig og vækkende Prædiken over Dagens Ev. hvorefter den conf. Ungdom traadte frem. Omend Liv og Færd. i høiere Grad havde været ønskelig, fulgte de dog i det Hele ret godt med. H. Vels. komme til den velbegavede Lærer og lade ham see glæd. Frugt af det tro Arbejde for M. Samling i Hs. Samfund.

Sognet er meget stort (12000). Skolevæsenet meget udstrakt.

Ny Sundbyvester Skole 398 Børn. 8 Classer. Førstelærer Vilh. Petersen 46 Aar er en meget duelig Mand, der understøtter Præsten ved Kirkebøgernes Førelse. Hans Katechisation var meget ordentlig. I Bogl. er Læreren Niels Knudsen 24 Aar meget antagelig.

Sundbyøster Skole. 6 Classer. 343 Børn. Lærer Joh. Chr. J. Brasch 64 Aar katech. meget godt og med en vis Prægnans. Bogl. mg.

[44] Indviet 11. december 1870, sognekirke 1878.

[45] Otto Kyd Bertelsen (1844–1902), personel kapellan i Kirke Helsingør 1870, sømandspræst i London 1875, sognepræst her 1878–1883, derefter sognepræst ved Helsingør Skt. Olai kirke.

[46] Luk. 6,36–42.

[47] Charles Haddon Spurgeon (1834–1892), kendt engelsk vækkelsesprædikant. Adskillige af hans prædikener blev oversat til dansk. Under sit ophold i London havde Bertelsen fået lejlighed til at gøre sig bekendt med Spurgeons forkyndelse.

Gammel Sundbyvester Skole. 2 Classer. 82 Elever. Lærer Peter Andreas Voerberg 53½ Aar katech. godt og opbyggeligt. Bogl. noget svag, men Børnene i denne Skole høre til de ringeste, megen Forsømmelse og Fattigdom.

Censur. Fremgangen udviste sig i det Hele som tilfr. eller dog som upaaklagelig og afgav Vidn. om den Tr. og Duelighed, hvorm. Lærerne arbeide.